

Mr Svetlana Stojanović - Kutlača¹

RACIONALNOST I ALHEMIJA UMETNOSTI

Apstrakt:

Analiza dostignuća proteklog veka i odnosa nauka i umetnosti u njemu zahteva analizu uloge umetnosti u prethodnim društveno - istorijskim epohama. Umetnost se razvija na granicama saznanjnih moći. Magijsko - mistično delovanje umetnosti možemo posmatrati kao alhemijsko sjedinjavanje ključnih ideja jedne epohe iz koga se rađa nova vrednost. Svaki pomeraj u racionalnom poimanju sveta podiže umetnost na novi alhemijski nivo. Istovremeno, sama umetnost je podložna transformaciji koja dovodi do njene individuacije.

Ključne reči: 1. Umetnost, 2. Alhemija,
3. Društveno - istorijske epohe, 4. 20. vek.

RATIONALITY AND ALCHEMY OF ART

Abstract:

Analyzing the achievements in the last century and science – art relationship, requires analyzing the role of art in former socio-historical epochs. The development of art is based on cognitive frontiers. The magical and mystical aspects of art could be treated as alchemical mixing of crucial ideas of one epoch resulting in a qualitatively new value. Increments in rational understanding of life raise art to a new alchemical level. In parallel, art is transforming to its individuality.

Key words: 1. Art, 2. Alchemy,
3. Socio-historical epochs, 4. 20th century.

Sic mundus creatus est. (Tako je stvoren svet) (Smaragdna tablica 10.)

“Alhemija je umeće pretvaranja u zlato, a to je za čoveka besmrtnost – najveća, trajna i neprolazna vrednost. Podrazumeva fizičko, moralno i mistično pretvaranje. Alhemija je spoznaja u višem smislu nego što je to naučna spoznaja, i evolucija čoveka iz materijalnog u duhovno stanje. Zasniva se na poznavanju načela i poretka i počiva na teoriji proporcija. Ona vodi čoveka “kraljevskim putem” - čovek postaje plemenit i pobožan, vraća mu prvobitno dostojanstvo. Naći “Kamen mudrosti” znači otkriti Apsolutno, dakle savršenu spoznaju.” [Hamvaš, 1996]

1. Uvod

Verum, sine mendatio, certum et verissimum. (Istina, bez laži, pouzdana i iskrena) (Smaragdna tablica 1.)

Umetnost u čovekovom životu, kao i u društvu, ima gnoseološku ulogu, jer se rađa i deluje na granicama našeg saznanja, obuhvatajući sve sposobnosti poimanja sa ciljem formiranja jedinstvene slike vremena. Umetnost je alhemijska delatnost - znanje, ali i volja, intuicija, vera, su njeni prirodni atributi. Život je ovladavanje i podrazumeva racionalnu, ali i voljnu komponentu - umetnost je igra života, manifestacija volje, način spoznaje prave istine o životu.

Quod inferius, est sicut quod est superius, et quod est superius est sicut quod est inferius ad perpetranda miracula rei unius. (Ono što je dole odgovara onome što je gore, a što je gore odgovara onome što je dole kako bi se izvršile čarolije jedine operacije). (Smaragdna tablica 2.)

Tema sedmog naučnog skupa “Tehnologija, kultura i razvoj: Iskušenja i pouke XX veka: Nauka, tehnologija i kultura u znaku Janusa...”, asocira prvenstveno na analizu ukupne civilizacijske transformacije, koja je u proteklom veku tekla neuporedivo brže nego u prethodnim epohama, burno, podsticana briljantnim dostignućima nauke, ali i njenim razočaravajućim, tragičnim, razornim posledicama.

¹ Mr Svetlana Stojanović-Kutlača, MŠ “Mokranjac”, 11000 Beograd, Moše Pijade 6; e-mail: svetlanastojanovic@earlymusic.net

Transformaciju društva pratila je i drastična promena u umetnosti, koja je kao ogledalo sa hiljadu lica odrazila sva zbivanja i promene. Ono što su mnogi osetili i označili kao "raspad umetnosti", verovatno je bio samo odraz drastičnih promena "društvene podsvesti".

Et sicut omnes res fuerunt ab uno, meditatione unius: sic omnes res natae fuerunt ab hac una re, adaptatione. (Kao što su sve stvari potekle od jedan, od jedine misli, tako su sve stvari nastale od ove jedine stvari prilagođavanjem). (Smaragdna tablica 3.)

Razmišljanje o proteklom veku neminovno nas suočava sa svešću da, i pored svih napora da se kontrolišu tokovi života, ishod uvek sadrži iznenađujuće obrte. Društveno - istorijski tokovi su mnogostruko uslovljeni i po svojoj složenosti mogu se izjednačiti samo sa nedokučivošću tajne života. Progresivno uvećanje ukupnog znanja, praćeno uvećanjem društvenih kriza i drama, stvara potrebu za stalnim povezivanjem i asimilacijom svih iskustava, kako bi se izbegle zamke spleta sudbonosnih okolnosti. Iskustvo prošlih događanja pomoći će u kreiranju budućnosti, samo ako je snažno i koncentrisano ugrađeno u naše biće. Umetnost je jedan od načina sažimanja i utiskivanja iskustva u svest, njena moć zasniva se na istovremenom delovanju na duboke slojeve podsvesti.

Planiranje budućnosti je aktuelna oblast racionalnog delovanja, koja ne treba da gubi iz vida značaj iracionalnih sposobnosti. Jasnost vizije budućnosti, usled složenosti egzistencije, ne može se postići samo racionalnim pristupom - uspešno planiranje i predviđanje budućnosti uvek je manje ili više uključivalo iracionalne moći. Aktuelno otkriće emocionalne inteligencije ŠGoleman, 1998^Č je naučna potvrda postojanja fizioloških pretpostavki podsvesnog načina poimanja, aktivnosti koja je očuvala život i dala vremena svesti da se razvije. Emocionalna inteligencija je osnova praktičnog delovanja. Dok se teoretski deo čovekovog bića bavi analizom prošlosti i planiranjem budućnosti, njegov praktični deo je taj koji oseća snagu i prima udarce sadašnjosti. U praktičnom duhu krije se želja za ovladavanjem alhemijskim umećem koje je ključ budućnosti. Kad bi život bio mehaničko ponavljanje, ne bi bilo tajne, ne bi bilo potrebe za alhemijom, ali on se razvija, a čovek je jedino biće koje se pita kuda i kako.

Umetnost je kroz dugi period istorije bila samo jedna, manje ili više cenjena, vrsta čovekovog umeća, u službi i senci drugih, egzistencijalnih društvenih disciplina. Krajem 19. veka, dolazi do krupnih promena u svim umetnostima. Umetnost i umetnici odustaju od ekspresije životnih pojava i vraćaju se egzistencijalnom pitanju: koje su moći umetnosti? Kroz ceo 20. vek umetnost ponire duboko u prošlost. Pouke drevnih civilizacija: kineske, hinduske, egipatske, hebrejske i grčke obogaćuju je, iskustvo baštine vraća joj svest o sopstvenoj ulozi. U umetnosti 20. veka mitovi prošlosti prepliću se sa snovima i iluzijama savremenog doba. Fantastična dostignuća nauka, omogućuju ponovno otvaranje arhaičnih pitanja o strukturi sveta. Otvaraju se dubine iracionalnosti, ostvarujući kompenzujuću protivtežu veoma racionalizovanoj realnosti. "Društvena podsvest" probuđena je tragičnim dešavanjima modernog "civilizovanog" sveta.

Akademizovana umetnost 19. veka, suočila se sa revolucionarnim zahtevima za promenom: sve u njoj od tematike, sredstava, značenja, uloge, do estetskih kriterijuma, srušice se. Nova umetnost okrenuće se dubokoj prošlosti, vremenu alhemije. I pored neospornih razlika između različitih baštinjenih kultura, koje ne treba izgubiti iz vida, srodna magijska funkcija njihovih umetničkih dostignuća uticaće na buđenje nove želje za mističnim, alhemijskim dejstvom umetnosti na čoveka, kao i na celinu društva. Alhemijsko spajanje vere, znanja, intuicije, volje ponovo daju čoveku vrhunsku moć u kreiranju života - moć alhemičara. Alhemijska procedura, izražena u 13 Smaragdnh tablica, jedna je od najstarijih vrednosti baštine (potiče iz perioda 8000 - 12000 godina pre Hrista), a do nas je stigla preko spisa *Corpus Hermeticum* aleksandrijskog, helenističkog mistika Hermesa Trismegistosa.

2. Iskustvo drevnih civilizacija

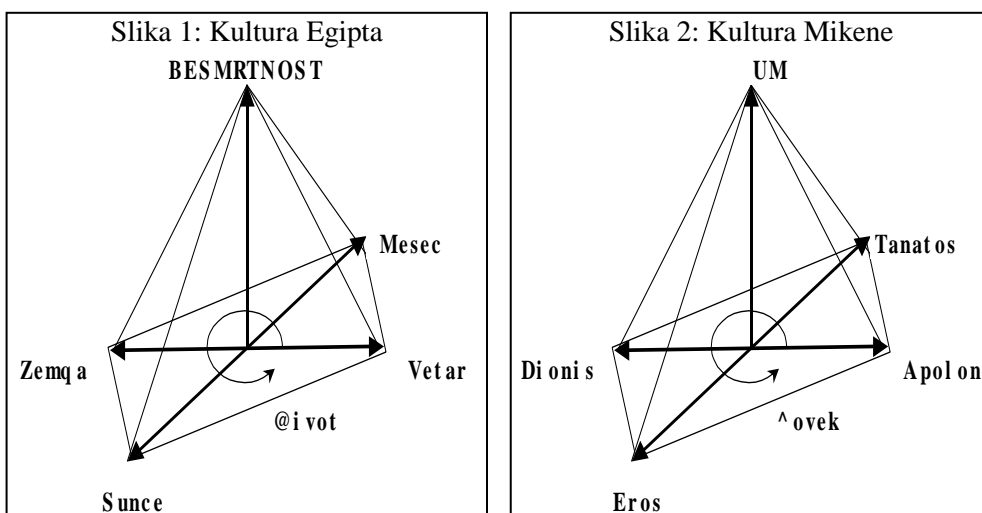
Pater eius est Sol, mater eius Luna, portavit illud ventus in ventre suo, nutrix eius terra est (Otac njegov je Sunce, majka njegova je Mesec, Vetar ga je nosio u utrobi, Zemlja je njegova hraniteljka). (Smaragdna tablica 4.)

Da se može stvarati voljom, slutnjom, snom, zanosom čovek je oduvek znao. Ne raspoložujući sa puno znanja, koristio je svoje ostale životne sposobnosti da dejstvo složenih sila nasluti i upotrebi za ostvarenje

svojih želja i potreba. Osnova njegove moći bila je nesvesna sposobnost da dejstvo sila prirode "oseći". Magija je bila polazište, a moć svrha svake aktivnosti. Umeće je bilo ono što približava čoveka Bogu.

Veština upućivanja u alhemijsko umeće, koja potiče od starih Egipćana do nas je stigla preko hermetičkih spisa helenističkih mističara iz Aleksandrije kao i preko Arapa. Tajanstvenost je njeno obeležje i njena zaštita od neposvećenih. Umetnički izraz ovog mističnog umeća predstavljaju i danas zapanjujuće grandiozne piramide. Celokupnost sveta svedena na ukrštanje dveju polarizovanih sila, simbolično je predstavljena kvadratnom bazom piramide, koja simboliše život, sa koje se uzdiže, kao produkt ostvarene sinteze, kao 5. esencija - vrhunska vrednost: *besmrtnost*. Svest da je život i njegovo trajanje kroz generacije najveća vrednost, prvi je civilizacijski stepen osvešćenja. Umetnost ove epohe u bezbroj varijanti sažima i prenosi mističnom snagom na pokoljenja ovo uverenje (slika 1).

Mikenska civilizacija ima veličanstvenu snagu, odlikuju je realistično sagledavanje i briljantna apstrakcija. Mikenska kultura, predstavlja nadgradnju egipatske. Ona definiše prostor u čoveku, videći u njemu prelamanje ključnih sila koje upravljaju svetom. Mikenski bogovi sa dva lica razotkrivaju postupak formiranja pojmova izdvajanjem suprotnosti iz jedne sile. Buđenje svesti iz nesvesnog simbolizuje par Dionis - Apolon, a uzajamnu povezanost stvaralačkih i razarajućih sila par Eros - Tanatos. Iz te baze, koja određuje svest čoveka o samom sebi i svom položaju, uzdiže se *Um* (slika 2).

3. Grčka kultura

Pater omnis thelesmi totius mundi est hic. (On je otac svake telesme, tvorac celog sveta) (Smaragdna tablica 5.)

Mikenski mitovi, razotkriveno je tek dešifrovanjem linearnog pisma B, baza su grčke mitologije. U njima se prepliću sudbine bogova i običnih ljudi: čovek se bori i odupire Nužnosti ($\alpha\nu\nu\kappa\epsilon$) uspevajući postupno da pomera granice svojih moći nesebičnim i herojskim ulaganjem svoje ukupne životne energije.

Grčka kultura postaviće na presto vrhovnu silu koja uređuje svet - Um i nadogradiće mikensku kulturu polazeći od ove osnove. Grčki mitovi predstavljaju simboličnu sliku grčkog društva i odnosa u njemu i do danas su neprevaziđeni u opažanju mnogih životnih pojava. Usmereni na razvoj države, Grci se bave usaglašavanjem suprotnih težnji želeći da ostvare trajnu i skladnu zajednicu. Skladno društvo zahteva i skladno formirane ličnosti. Umetnost Grka bavi se čovekom na višem nivou nego mikenska, ona deluje vaspitno. Pamćenje, razum, znanje, logika su apolonska obeležja koja čoveka vode ka poimanju Ideja.

Platon iz idealne države proteruje umetnike - ova njegova ideja često je pogrešno tumačena. Platon je protivnik one umetnosti koja je, ostajući na starim pozicijama uranjanja u nesvesno, nespemna da sintetizuje nova dostignuća razuma. Teško bi bilo poverovati da bi Platon iz svoje države proterao sve velike

savremenike, naprotiv, umetnost koja ostvaruje novi alhemijski stupanj povezivanja istinitog, skladnog i lepog, za njega je osnov rađanja vrhunske vrednosti - Dobrog.

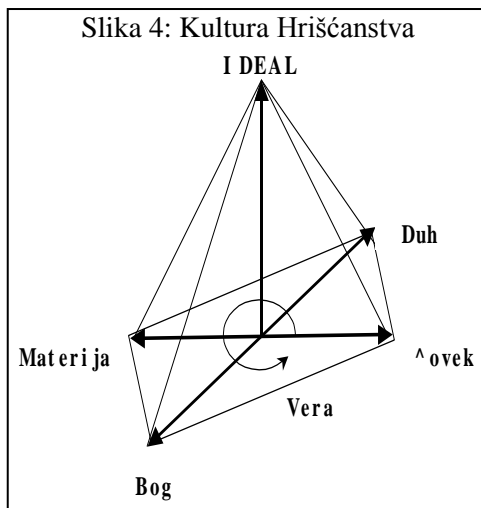
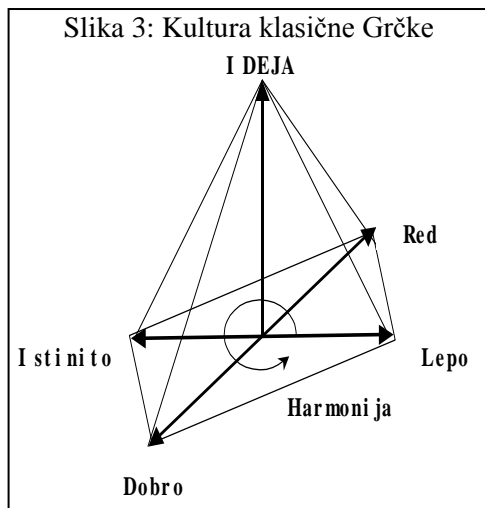
U svojim filozofsko - umetničkim dijalozima Platon progovara kroz reči svog učitelja Sokrata: "Sokrate bavi se muzikom". Muzika, u grčkom smislu reči, je najviša spoznaja koja objedinjuje racionalne i iracionalne sposobnosti. Iz Harmonije svih čovekovih sazajnih moći rađaju se Platonove *Ideje*, kao nova 5. esencija, nova alhemijska operacija, kojom se bavi grčka umetnost (slika 3).

4. Hrišćanstvo

Vis eius integra est, si versa fuerit in terram. (Njegova snaga je potpuna ako se ponovo okrene zemlji).
(Smaragdna tablica 6.)

Hrišćanstvo predstavlja novi kulturni krug, koji će ostvariti alhemijski spoj materijalno - energetskog egipatskog i humano - idejnog grčkog viđenja sveukupnosti. Pred umetnost se postavljaju novi zahtevi, pa zato nije iznenađujuće da umetnost hrišćanstva odbacuje blistava dostignuća grčko - rimske kulture kao paganska. Novi prostor koji treba objediniti, novi alhemijski stupanj koji treba savladati je spajanje prirodnog i idejnog sveta, koje je moguće samo putem vere, a esencija koja se time ostvaruje je *Ideal*. Umetnost ranog hrišćanstva nema pretenzije da svojom veštinom dočara neizrecivu lepotu *Ideala*, ona predstavlja samo znak, simbol te *Lepote* (slika 4).

Grigorije Palama kaže: "Onaj koji učestvuje u božanskoj energiji postaje sam, na neki način svetlost, on je ujedinjen u svetlosti i sa svetlošću, vidi ono što ostaje sakriveno onima koji nemaju tu blagodat; on nadilazi tako telesna čula i sve što može da sazna umom". Umetnost hrišćanstva podrazumeva potpuno novi zadatak - lepota kojoj teži nije harmonizovani, usavršeni lik stvarnog čoveka, već simbolični nagoveštaj drugačijeg, novog, produhovljenog i verom ozarenog čoveka. "Ako čovek teži ka Lepoti to znači da se već kupa u nenoj svetlosti, da je već u samoj suštini žed za Lepotom i njenom slikom. "

Vizantijska umetnost vekovima će ostati skoro nepromenjena, upravo iz namere da ne napusti služenje ideji duhovne lepote, koja je osnova vere u postojanje Boga. Dr Hristo Janaras daje objašnjenje pravoslavnog, "apofatičkog" bogoslovlja koje se od zapadnog, katoličkog, razlikuje u značenju koje pridaje materiji: "Suprotstavljanje materije i duha, koje može biti dalekoistočnog, azijatskog porekla Istočna Crkva nikada nije prihvatila. Poznanje Boga nije učenje koje bi se postizalo razumom, niti ideološka vera, niti teorijska izvesnost, nego iskustvo čoveka, koje je u načelu telesno. Poznajemo Boga kroz korišćenje sveta, primajući svet kao jelo i piće, kao blagoslov Božiji".

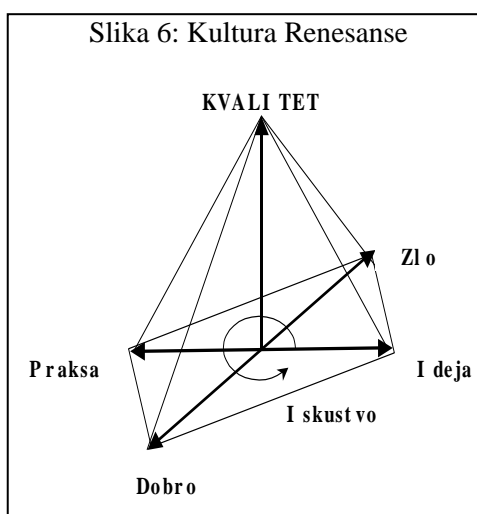
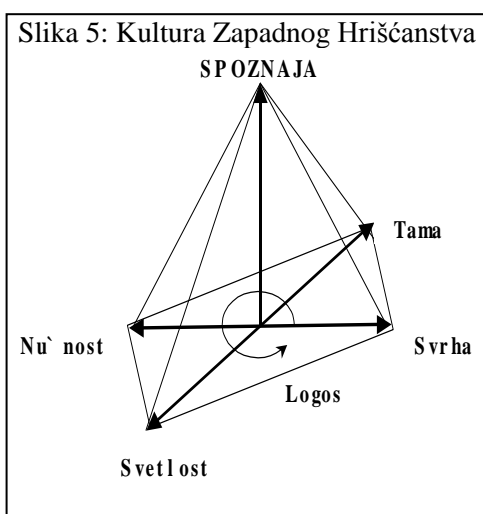
Katolička crkva, međutim, kreće drugim putem, koji će obeležiti u mnogo čemu tragično i nepomirljivo razdvajanje crkava istoka i zapada. Taj put je put Logosa, a njegova posledica je povratak

slobode i gubitak vere. Dok je u pravoslavlju sinergija - put postizanja istinskog savršenstva čoveka sadejstvom Božije blagodati i ljudske slobode, prema katoličkom shvatanju savršenstvo se postiže ispunjenjem svrhe. Dok umetnost pravoslavlja daje vekovima nepromenjeni odsjaj Lepote, katolička umetnost se neprekidno transformiše i usavršava, istražujući sve neposrednije tajnu *Lepote* (slika 5).

5. Epoha Renesanse

Separabis terram ab igne, subtile a spisso suaviter, cum magno ingenio. (Odvojićeš Zemlju od Vatre, lako od teškog, postepeno i sa velikim znanjem). (Smaragdna tablica 7.)

Krajem 12. i u toku 13. veka zapadnjački teolozi upoznali su se sa Aristotelovim delima (1242. prevedena je Poetika) i njihovim grčkim i arabljanskim komentarima. U Španiji su pod Arabljanima cvetale nauke, naročito se mnogo radilo na medicini i hemiji (alhemiji). Buđenje samosvesti duha izazvalo je ponovno oživljavanje starih umetnosti i nauka. Zapad je ponovo došao u dodir sa grčkom kulturom kada su usled sloma Istočnog Carstva u Italiju pobjegli najplemenitiji i najizvršniji Vizantinci.

Revolucija u svim duhovnim delatnostima dogodila se pod neposrednim uticajem Luterove reformacije - čovek je pozvan da se vrati prisutnosti duha, siromaštvo koje se u hrišćanstvu smatralo moralnijim od posedništva sada se prezire i moralno postaje živeti od svog rada. Bekon shvata iskustvo kao jedini pravi izvor saznanja. On se na praktičan način odaje naukama i posmatra nauke metodološki. Njegov odnos prema *Ideji* je potpuno nov: ideja je konkretna, razvija se, saznanje dovodi do njenog usavršavanja. Empirija je usmerena na pronalaženje onog što je opšte.

Hermetička dela su se iz helenističke Aleksandrije proširila na Istok, pa su u Evropu određene definicije stigle preko Arapa. Hermetika je baština na kojoj su radile mnoge škole dok u srednjem veku nije dospela u Evropu. U onom oobliku u kom se javlja kod Paracelzusa i Bemea u njoj je nemoguće razlikovati izvorne egipatske i kasnije grčke, orfičke, pitagorejske, kabalističke i arapske elemente. Paracelzus govori o Zvezdi (*Astrum*) - zgusnutoj snazi živih telesnih, kao i duhovnih sila u čoveku. Mističar Jakov Beme u delu "Aurora ili Jutarnje rumenilo na istoku", govori o "imaginaciji, kao zvezdi u čoveku". Jedan od njegovih osnovnih pojmova je kvalitet - prva odredba kvaliteta je "inkvaliranje" - patnja. Patnja, koja izvire iz sukoba suprotnosti, proizvodi novu vrednost – kvalitet. Umetnost renesanse razvija se kroz iskustvo i time ostvaruje novi alhemijski nivo – *Kvalitet* (slika 6).

6. Novo doba

Ascendit a terra in coelum, interumque descendit in terram et recipit vim superiorum et inferiorum, Sic habebis gloriam totius mundi. Ideo fugiat a te omnis obscuritas. (Sa zemlje se uzdiže na nebo, zatim se ponovo spušta na zemlju, upija snagu gornjeg i donjeg sveta. Tako ćeš zadobiti vladavinu nad celim svetom. Zbog toga će od tebe pobeći svaka tama). (Smaragdna tablica 8.)

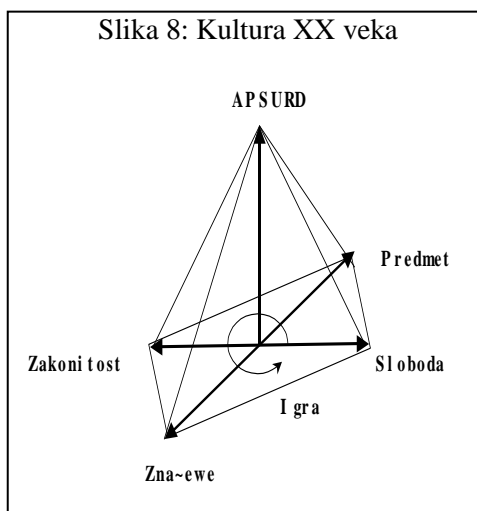
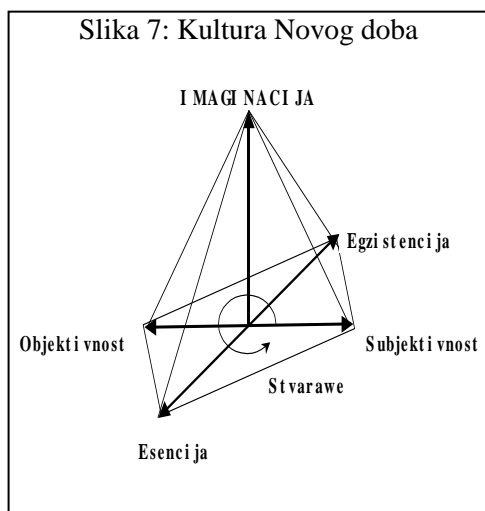
Težnja za kristalizacijom kvaliteta potenciraće razvoj individualnih imaginativnih sposobnosti. Alhemija postaje popularna disciplina, koja simbolično označava samousavršavanje. Novo doba, doba racionalizma u dubini "društvene podsvesti" rađa upravo suprotne, iracionalne snage. Racionalizam u filozofiji, vremenski se poklapa sa Apsolutizmom u društvu i sa Barokom u umetnostima. Iz racionalističke filozofije Dekarta i Lajbnica, izrasta subjektivizam Spinoze i Rusoova "prirodna filozofija". Apsolutizam će izazvati snažnu reakciju i dovesti do revolucije. Barok odražava pravi duh epohe - alhemijsko sjedinjenje razumnosti sa afektima i individualizmom, jedina je istinita slika ovog dinamičnog doba ispunjenog kontrastima. Ogromna tenzija će dati zamaha stvaralaštvu, više nego ikada ranije - stvaralaštvo izvire iz naboja između racionalnog i iracionalnog.

Uporedo sa intenziviranjem stvaralaštva, intenzivira se razmišljanje o izvoru stvaralačke energije - njena misteriozna svojstva smeštena su u Duši. Nepoznati autor mistične rasprave "De sulfure" govori o imaginativnoj sposobnosti duše: "duša je Božiji zastupnik i prebiva u životnome duhu - čistoj krvi. Ona upravlja razumom, a ovaj telom, duša ima apsolutnu i nezavisnu moć da čini ono što telo ne može dostići". Imaginacija, kao svojstvo Duše, kako je shvataju pristalice alhemije je iznad razuma, ona je ključ do tajne Opusa. Novo doba iz stvaralaštva će razviti novi alhemijski produkt, novu vrednost – *Imaginaciju* (slika 7).

7. Umetnost XX veka

Hic est totius fortitudinis fortitudo fortis. Quia vincit omnem rem subtilem, omnemque solidam penetrabit (To je sila sile u svakoj sili, budući da prožima sve nežno i savlađuje sve nepobedivo). (Smaragdna tablica 9.)

Umetnost je u zapadnom svetu, u periodu 17. - 20. veka, ogromnim koracima usavršavala sopstvene mogućnosti, ostvarujući sa velikim zanosom dugo potiskivani, a ponovo pronađeni alhemijski delatni princip. Ostvaruje se alhemijski stepen stvaranja: čovek postaje stvaralac, dolazi, kako zaključuje Niče, do "sumraka bogova". Sažetu sliku egzistencije u 20. veku pruža simbolični "Mit o Sizifu" Alberta Kamija: čoveka obeležava osećaj Apsurda, Revolta i Slobode. Ali, za slobodu je potrebna zrela ličnost, "čovek se plaši slobode" - kaže From - ovo je vreme "bekstva od slobode". Prema Kamiju čovek postaje "Stranac", prema Židu "Imoralist".

Osvrt na umetnost proteklog, 20. veka pruža nam sliku punu suprotnosti: raznovrsnost ideja - monotonija bezidejnosti, racionalnost - besmislenost, iracionalnost - bezosećajnost, perfekcija - površnost, složenost - elementarnost. Svaka umetnost dosegla je dno ništavila: Rembo je rekao: "Poezija je glupost", Kejx (Cage) je izveo kompoziciju koja ne sadrži ništa sem pauze. Naizgled haotičan prevrat, potpuno oslobođenje svih stega, koji je doživela umetnost, teorijski su predvideli već Šopenhauer i Niče. Niče je u delu "Rođenje tragedije" naslutio kuda će odvesti nezasita optimistička težnja za spoznajom - do tragične potrebe za umetnošću. "Čim nauke budu došle do svojih granica stvoriće se uslovi za ponovno rođenje umetnosti". "Zlo drema u krilu teorijske kulture" - govorio je poričući pravo nauci na univerzalne odgovore. Nemogućnost saznanja zagonetki sveta, uslovljenost prostora i vremena, sagledavao je i Šopenhauer, tvrdeći da svo gomilanje racionalnih istina služi "samo da sanjača još više uspava".

Primarne fenomene moderne umetnosti definisao je Hans Sedlmayr [7]:

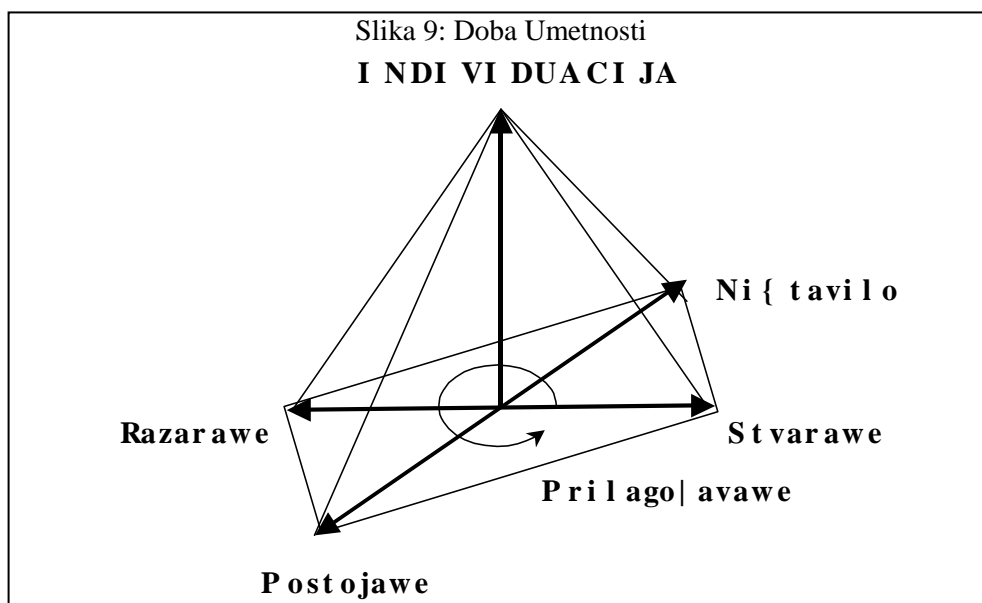
1. **Čista umetnost** (moderna umetnost teži da bude čista od drugih umetnosti, od simbolike i alegorije, od antropomorfnog, i najzad čista od svrhe);
2. **Smrt ornamenta** (odustajanje od ukrašavanja dovodi do odustajanja od kvaliteta, vrednovanja, interpretacije; umesto ornamenta, kao merila vrednosti, na scenu stupa uzorak);
3. **Odustajanje od predmeta i značenja** (umetnost postaje manifestacija volje i prestaje da predstavlja nešto sem te volje);
4. **Estetički nihilizam** (autonomija umetnosti vodi ka apсурdu, gubitak esencije vodi u ništavilo).

Potpuna afirmacija, oslobođenje i osamostaljenje stvaralaštva doveli su umetnost do pretvaranja u Igru, do Apsurda. Opšta odlika umetnosti proteklog veka je esteticizam, stvaranje "lepote po sebi", a ne lepote koja bi bila "sjaj istinitog, dobrog i Jednog". Stekavši slobodu umetnost je stigla do svojih krajnjih granica. Prema Kjerkegoru - umetnost je razorio nedostatak "snage da sluša, da se pogne pred nužnošću". Umetnost se pretvorila u "igru s mogućnostima", koju odlikuju ironija i seta, očajanje i duboki odnos prema ništavilu. Savršen primer celokupne umetnosti 20. veka je Pikaso. On svojom umetnošću pokazuje da je čista intelektualnost, kao i čista iracionalnost, ogromna apstrakcija i da kad se one ispune ne ostaje ništa. Pravi umetnik 20. veka je pravi Protej: uzima sve oblike od Boga do zrna peska, on postaje alhemijska živa, na sebe uzima prokletstvo pretvaranja u sve moguće oblike od *Lepote do Ništavila* (slika 8).

8. Budućnost umetnosti

Hinc adaptationes erunt mirabiles, quarum modus est hic. (Odavde će poteći čarolija prilagođavanja, čiji je ovo način). (Smaragdna tablica 11.)

Tokom 20. veka progresivno uvećanje ukupnog znanja dostiglo je fantastične razmere i pokrenulo snažan "civilizacijski vetar" ka Zapadu. Ovom, već široko usvojenom terminu, suprotstavlja se "kulturološki vetar" ka Istoku, koji je nastao kao spontana kompenzacija prvom. Bajka Hermana Hesea "Hodočašće na istok", daje nadu u nove mogućnosti integracije i harmonizacije rasutih čovekovih moći kroz "magijski princip tolerancije" [Glušević, 1998]. Umetnost je, nesumnjivo, raskinula sve stare veze i porušila oslonce, a bez nje, kao katalizatora svih procesa usklađivanja ličnosti nemoguće je harmonizovanje mnogostruko složene stvarnosti. Sinteza racionalnog i iracionalnog u čoveku, Narcisa i Zlatoustog, akcije i kontemplacije, emocija i razuma, kroz stvaralačko delovanje preduslov je nastanka i održanja ličnosti - preduslov individuacije. Jungovi simboli jedinstva: kvadratura kruga, mandale, heksagrami, Solomonov pečat, točak, svi se odnose na proces individuacije, subjekt preuzima veliku energiju ujediniteljskog simbola i ostvaruje sklad svesti i ne - svesti, dinamičku ravnotežu racionalnog i iracionalnog, intelekta i imaginarnog, realnog i idealnog, konkretnog i apstraktnog, totaliteta i individualnosti (slika 9).

Analizirajući stanje u umetnosti proteklog veka, Pavle Evdokimov tumači da je apstraktna umetnost postupak koji će vratiti umetnost funkciji ikone. Njegovo viđenje stanja je pesimistično: "Da bi se postiglo "znanje za moć" biće je postalo "biće za smrt". Tama tela više nije zasejana tavorskom svetlošću i slava više ne cveta u zapuštenoj prirodi". Ali, razumevanje neminovnosti i nada zrače iz njegovih reči: "Umetnički akademizam isto kao i akademizam teologije, izazvali su pravu pobunu, strastveno traženje istinitog. Ogromni rušilački poduhvat svojstven apstraktnoj umetnosti neka je vrsta asketizma - očišćenja, nostalgija za izgubljenom nevinošću... Nije li njeno odbacivanje svih formi ovog sveta njena dublja želja, neodoljivo traženje nečeg sasvim drugog"? Sposobnost promene, prilagođavanja, je alhemijsko svojstvo umetnosti, njena sudbina, njen poziv i osnova Nade. Umetnost ne bi smela da bude "Igra staklenih perli". Možda je sadašnje stanje umetnosti, kao poslednji korak u alhemijskom procesu, pokazatelj da je umetnost, prošavši svoje detinjstvo dospela do zrelosti.

Itaque vocatus sum Hermes Trismegistos, habens partes philosophiae totius mundi. (Zato me nazivaju Hermes Trismegistos jer mi pripadaju sva tri znanja sveta). (Smaragdna tablica 12.)

Completum est quod dixi de operatio solis. (Ispunjeno je ono što sam rekao o operacijama Sunca). (Smaragdna tablica 13.)

EPILOG

ORFEJ - Orfej je čovek koji je prekršio zabranu i usudio se da pogleda nevidljivo. Transcendentni ideal neće nikad dostići onaj koji se nije odrekao vlastite taštine i mnogostrukosti svojih želja. Osvrnemo li se za sobom i bacimo pogled na prošli dan, prošlu godinu, vek, i pored iznenađujućih uspeha, neminovno se, kao Orfej moramo suočiti sa smrću svojih nada, planova, vere, i ugledati definitivnu istinu o promeni koja se zbila. Jer sve što je prošlo u sadejstvu mnogih činilaca od kojih je naše znanje i aktivnost bio samo mali deo, mora nam pokazati sada svoje pravo lice. Tajanstvena alhemija promene, grubom igrom sudbine, okrenuće nam sa podsmehom iskrivljeni Janusov lik.

JANUS - bog sa dva lica okrenuta na suprotne strane, bog prolaza i prelaza iz prošlosti u sadašnjost, iz jednog stanja u drugo, iz jednog sveta u drugi. Razmatranje problematike razvoja kao poželjnog oblika promene, uvek nas dovodi do izvesne alhemije - transformacija koja ga prati obično nas iznenadi svojim novim, sasvim drugačijim licem. Pod alhemijom podrazumevamo mistično umeće stvaranja simboličnog zlata - vrhunske vrednosti.

DIONIS - bog rastinja, vinove loze, onaj koji širi radost u izobilju, bog prekoračivanja, ukidanja zabrana i tabua, bog oslobađanja i bujnosti, bog plodnosti, bog pročišćenja - do vrhunca dovodi ono od čega treba osloboditi dušu. Koliko god racionalno postavili problem razvoja, bez uvažavanja iracionalnih momenata nećemo moći da shvatimo uzrok sudbonosnog preokreta. Umetnost je aktivnost kroz koju se iskazuju snage nesvesnog.

APOLON - bog svetlosti, bog osvetnik, bog "sedam vrata" - ideal mudrosti. Ravnotežu i sklad želja ne postiže ograničavanjem ljudskih poriva, nego ih razvojem svesti usmerava prema progresivnoj spiritualizaciji. U nedovoljnosti racionalnih snaga krije se potreba za umetnošću, želja za alhemijskom sposobnošću transformisanja. Koliko se više širi znanje, kao paukova mreža, sve je beskrajnija širina mogućnosti. Umesto da izvesnost postaje bliža, biva sve dalja. Umetnost, objedinjavanjem racionalnih i iracionalnih moći jedina u potpunosti osvetljava pravi čovekov put. Spoj Dionis - Apolon je simbol povezivanja strasti i razuma. Odnos dionizijskog i apolonskog je pitanje predavanja silama ili upravljanja njima.

NARCIS - cvet opojnog mirisa - simbolizira ukočenost smrti koja je možda samo san. U proteklom veku, umetnost se u jednom trenutku našla u začaranom krugu samodovoljnosti i prestala je da se bavi integrišućom i kompenzujućom ulogom u čovekovom životu. Ogladajući se u sebi narcisoidno, izgubila je funkciju za čoveka.

PROTEUS (Protej) bog mora, obdaren je sposobnošću preobražavanja u obličke kakve god poželi. Ima moć proricanja, ali je nikome ne otkriva. Umetnik - to je protejski čovek, promena, pretvaranje, to je njegova sudbina.

TANATOS - sin noći i brat sna, divlji, neosetljiv, nemilosrdan bog, on uvodi u nepoznate svetove, on je otkrovenje i posvećenje. Simbolizuje dematerijalizaciju i oslobađanje snaga duha. Smrt na jednom nivou možda je preduslov života na drugom, umiranje nesavršenog omogućuje napredak. Za Sokrata, filozofija je nešto više od racionalne spoznaje, u njoj ima mesta za demone. "Sokrate, bavi se muzikom", govori mu unutrašnji glas. Sokrat "zna da ništa ne zna" - on vidi veličinu iracionalnog naspram racionalnog. Dok u tamnici očekuje smrtnu presudu Sokrat piše Himnu Apolonu. "Sokrate, bavi se muzikom" postaje zapovest savesti suočene sa krajnjim pitanjem - pitanjem smrti.

ANIMUS i ANIMA. Poznato je da se dejstvo nesvesnog u čoveku ne može ukloniti. Jedan od osnovnih zadataka duševne higijene je da simptomima nesvesnih sadržaja i zbivanja poklanja pažnju, zbog toga što svest dolazi u opasnost da postane jednostrana, to je komplementirajuća, kompenzujuća funkcija nesvesnog. Š6Ć Kompenzujuću ulogu umetnosti u raznim epohama možemo shvatiti kao psihološki fenomen odbrane: i kao što se psiha pojedinca brani mehanizmima nesvesnog, tako se i celokupno društvo brani umetnošću. Ukoliko je otuđeniji razum - divlji porivi bude uspavanu iracionalnost, ukoliko je surovija realnost - san o svetlosti svetlost stvara.

EROS - bog koji ima snagu ujedinjavanja i povezivanja, mističnog sjedinjavanja, iz koga se rađaju sva bića. Prorok mnogih dešavanja u 20. veku bio je Niče. Njegova filozofija bila je jerihonska truba rušenja racionalističkog sveta, zov slobode. Već u ranom delu "Rođenje tragedije iz duha muzike" on priziva Dionisov bes. Kule racionalnosti, mogu biti surovija tamnica od iracionalnosti prirode. Dok nauka 20. veka donosi blistave rezultate, umetnost šokantno poniruća u nesvesno, amplitudom svoje iracionalnosti protivteža je amplitudi opšte racionalizacije. Harmonizovanje društva i njegove umetnosti i nauke, moguće je samo povezivanjem Dionisovog i Apolonovog lika, integracijom volje i znanja u prostoru koji pretili da se pretvori u provaliju. Umetnost, sa svojom harmonizujućom ulogom, predstavlja egzistencijalnu čovekovu potrebu.

Literatura:

- [1] Gluščević, Zoran: "Književnost i rituali", Srpska književna zadruga, Beograd, 1998.
- [2] Goleman, Danijel: "Emocionalna inteligencija", prevod Jelena Stipčević, Geopoetika, Beograd, 1998.
- [3] Evdokimov, Pavle: "Moderna umetnost u svetlosti ikone", u zborniku tekstova "Pravoslavlje i umetnost", Biblioteka Zavet, Beograd, 1997.
- [4] Janaras, Hristo: "Apoftakličko bogoslovlje i vizantijska arhitektura", u zborniku tekstova "Pravoslavlje i umetnost", Biblioteka Zavet, Beograd, 1997.
- [5] Jung, K.G.: "Lavirint u čoveku", priredio Vladeta Jerotić, prevod Slobodan Janković, izdavači Ars Libri i Neven, Beograd, 1995.
- [6] Jung, C.G.: "Psihologija i Alkemija", prevela Štefanija Halambek, Naprijed, Zagreb, 1984.
- [7] Nietzsche, Friedrich: "Rođenje tragedije", prevod Vera Čičin-Šain, Zora, GZH, 1983.
- [8] Sedlmayr, Hans: "Revolucija moderne umetnosti", u antologiji tekstova "Nova filozofija umetnosti", Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1972.
- [9] Hamvaš, Bela: "Tabula smaragdina", prevod Sava Babić, biblioteka EOS, Beograd, 1996.
- [10] Hegel, G.V.F.: "Istorija filozofije III", prevod Dr Nikola M. Popović, BIGZ, Beograd, 1983.
- [11] Chevalier, J. Gheerbrant, A.: "Rječnik simbola", Nakladni zavod Matice Hrvatske, Rijeka, 1983.